

IYMON NURI: BOBURNING “MUBAYYIN”IDA MA’RIFAT VA RUHIY YUKSALISH

Noraliyeva Durdonaxon Baxtiyorjon qizi

Farg’ona davlat universiteti Filologiya fakulteti

O’zbek tili yo’nalishi

3- bosqich talabasi

Anotatsiya: Zahiriddin Muhammad Boburning “Mubayyin” asari — bu oddiy diniy risola emas, balki imon va ma’naviyatning yuksak poydevori, inson qalbining nozik tuyg’ulari va jamiyatning ma’naviy muvozanatini uyg’unlashtiruvchi nodir manbadir. Asarda Bobur o’zining shaxsiy ruhiy izlanishlari va dunyoqarashini, besh asosiy ibodat — imon, namoz, zakot, ro’za va haj orqali yoritadi, ularni nafaqat tashkiliy-qonuniy, balki falsafiy-ma’rifiy jihatdan chuqur tahlil qiladi.

Ushbu maqola “Mubayyin”ning har bir bobini va ularning falsafiy, diniy, ijtimoiy ahamiyatini izchil ochib beradi, asarning tarixiy konteksti, Boburning shaxsiy tajribasi bilan uzviy bog’liqligini yoritadi. Boburning mazmunli va badiiy uslubi orqali, “Mubayyin” zamonlar keskinligini yengib o’tib, har bir o’quvchiga ruhiy yangilanish va ma’naviy yuksalish uchun yo’l ko’rsatadi.

Kalit so’zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Mubayyin, imon, ma’naviyat, islomiy ibodatlar, imon (etiqod), namoz (sallot), zakot, ro’za (savm), haj, diniy falsafa, ruhiy poklanish, ijtimoiy adolat, ma’rifiy tarbiya, tarixiy kontekst, diniy risola, ruhiy yangilanish.

Annotation: Zahiriddin Muhammad Babur’s work “Mubayyin” is not merely a simple religious treatise, but a rare source that serves as a high foundation of faith and spirituality, harmonizing the subtle feelings of the human heart and the spiritual balance of society. In this work, Babur illuminates his personal spiritual explorations and worldview through five fundamental acts of worship — faith (iman), prayer (salat), almsgiving (zakat), fasting (sawm), and pilgrimage (hajj) — analyzing them not only from an

organizational and legal perspective but also from a deep philosophical and educational standpoint.

This article thoroughly reveals each chapter of Mubayyin and their philosophical, religious, and social significance, shedding light on the historical context of the work and its organic connection to Babur's personal experiences. Through Babur's meaningful and artistic style, Mubayyin transcends the challenges of time, guiding every reader towards spiritual renewal and moral elevation.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, Mubayyin, faith, spirituality, Islamic worship, iman, salat, zakat, sawm, hajj, religious philosophy, spiritual purification, social justice, moral education, historical context, religious treatise, spiritual renewal.

Kirish

Zahiriddin Muhammad Bobur — tarix sahnasida nafaqat buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida tanilgan, balki o'zining chuqur falsafiy tafakkuri, nozik ruhiy kechinmalari va go'zal she'riyati bilan ham ma'rifat olamida yuksak iz qoldirgan shaxsdir. Uning hayoti va faoliyati o'ziga xos murakkabliklarga boy, qahramonlik va shaxsiy azob-uqubatlar bilan to'la bo'lsa-da, u har doim iymon va ma'rifat nurini yoqib, qalb va ongni yuksaltirish yo'lidan voz kechmagan. Boburning diniy-falsafiy qarashlari, uning shaxsiy ruhiy izlanishlari va jamiyat hayotidagi ma'naviy muammolarni hal qilishga bo'lgan intilishi uning ijodida chuqur aks etgan. Shu jihatdan uning "Mubayyin" nomli risolasi alohida o'rin tutadi — bu nafaqat diniy-fiqhiy masalalarga bag'ishlangan oddiy risola, balki Boburning ichki dunyosining, ruhiy sayohatining yorqin aksidir.

"Mubayyin" arabcha "ochib beruvchi", "tushuntiruvchi", "ravshan qiluvchi" degan ma'noni anglatadi. Asarning nomi o'zida Boburning murakkab diniy va ma'rifiy tushunchalarni sodda va ravon tilda, xalqqa yaqin qilib bayon etish istagini mujassamlashtiradi. U o'z zamonasining og'ir va chalkash diniy-madaniy sharoitida odamlarning qalbiga yorug'lik sochish, ularga iymon va amaliyotning asl mohiyatini anglash yo'lini ko'rsatish niyatida bo'lga. Bobur "Mubayyin"da besh asosiy ibodat — iymon (etiqod), namoz (sallot), zakot, ro'za (savm) va hajni nafaqat tashkiliy-qonuniy

jihatdan, balki chuqur falsafiy, ruhiy va ijtimoiy nuqtai nazardan yoritib, inson qalbining poklanishi, nafsning tarbiyalanishi va jamiyatda adolat hamda saxovatning o'rnatilishi haqida so'zlaydi.

Bu risola uning shaxsiy kechinmalari, tarixiy davrining murakkab siyosiy va diniy sharoitlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Boburning iymon va amal, ruh va jism uyg'unligiga oid ilg'or qarashlarini o'zida mujassamlashtiradi. "Mubayyin" asarining qadri vaqt o'tishi bilan kamaymay, balki uning ma'naviy quvvati va ilmiy ahamiyati bugungi kunda ham o'zgarishsiz qolmoqda.

Ushbu maqolada "Mubayyin"ning tarixiy taqdiri, uning yozilish tili va uslubi, har bir bobning mazmun-mohiyati, shuningdek, asarda yashiringan hamon keng ommaga noma'lum bo'lgan falsafiy va ma'rifiy qatlamlari batafsil tahlil qilinadi. Maqsad — Boburning bu nodir asarini chuqur anglab, uning ma'naviy va ilmiy merosini yangi avlod o'quvchilariga yetkazish, asarni kengroq jamoatchilikka tanitishdir.

"Mubayyin"ning tarixiy taqdiri va qo'lyozma an'analari

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodining tarixiy-tadqiqiy manbalarida uning diniy risolalari, jumladan, "Mubayyin" nomli asari haqida nisbatan kam ma'lumot saqlanib qolgan. Biroq so'nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar, xususan, 2021-yilda Eronning Guliston saroyi muzeyida saqlanayotgan "Mubayyin" qo'lyozmasining O'zbekistonga fotonusxasining topshirilishi, bu asarning haqiqiy matnli manba ekanligini va Boburning ilmiy merosining yangi qirralarini ochishga imkon yaratdi. Qo'lyozma o'ziga xos jihatlari bilan nafaqat Bobur ijodining, balki o'sha davr Markaziy Osiyo va Hindiston madaniy-madaniyati kontekstining ham qimmatli guvohnomasidir. "Mubayyin" turkiy-chag'atoy tilida yozilgan bo'lib, u zamonlar davomida davlatlararo va madaniy hududlarda rasmiy yozuv tili sifatida keng qo'llangan. Bu til Boburning asarlarini xalq orasida keng tarqatishga, oson tushunarli qilib yetkazishga xizmat qilgan.

Qo'lyozmaning nastaliq xati bilan yozilgani uning ilmiy va badiiy qimmatini oshiradi. Nastaliq yozuvi o'sha davrda san'atkorlikning yuqori bosqichi bo'lib, har bir harf va so'zga alohida badiiy joziba bergan. Bu Boburning diniy-falsafiy asarini faqat ilmiy

maqsadlarda emas, balki estetik jihatdan ham qadrlash mumkinligini ko'rsatadi. Qo'lyozmada har bir satr ostida fors tilidagi tarjima mavjudligi esa asarning ikki tilli, ya'ni ikki madaniyatli o'quvchilarga mo'ljallangan ekanligini anglatadi. Bobur o'z davrida keng madaniy aloqalarni rivojlantirgan davlat arbobi sifatida, turkiy va fors tillarini uyg'unlashtirish orqali ilm-fan, diniy ta'limot va madaniyatning chegaralarini kengaytirishga intilgan. Bu esa "Mubayyin"ni nafaqat diniy risola, balki ilmiy-ensiklopedik, madaniy ko'prik sifatida qarashga imkon beradi. Shuningdek, asarning Hindistondagi yozilish davri ham uning tarixiy ahamiyatini oshiradi. Bobur Hindistonga kelib, yangi siyosiy va madaniy muhitga moslashish jarayonida o'z diniy qarashlarini mustahkamlash va xalq orasida tarqatish zaruratini his qilgan. "Mubayyin" shu davrda yozilgan bo'lib, unda nafaqat shariat asoslari, balki jamiyat hayoti, ijtimoiy adolat va ruhiy tarbiya haqidagi ilg'or fikrlar mujassamdir. Qo'lyozmaning ilmiy qayta tiklanishi va tadqiq qilinishi "Mubayyin"ning nafaqat tarixiy, balki zamonaviy ma'naviy, madaniy meros sifatida keng o'rganilishiga zamin yaratdi. Bu asar hozirgi kunda Boburning diniy-falsafiy fikrlari, insoniy qadriyatlar va jamiyat qurilishi haqidagi qarashlarini o'rganish uchun bebaho manba hisoblanadi.

1.Etiqodiya (Iymon haqida kitob)

"Mubayyin" asarining birinchi Etiqodiya bobida Bobur iymonni oddiy tashqi ko'rinish yoki so'zlardan ustun qo'yadi. U iymonni inson qalbida barqaror o'rnatilgan haqiqiy, jonli ishonch deb ta'riflaydi. Bobur uchun iymon — bu ko'zga ko'rinmas, ammo hayotning har bir sohasini yorituvchi nurdir. U shunday yozadi:

"Iymon – qalbning nuridir, u ko'zga ko'rinmas, ammo dunyoni yoritadi."

Bu ta'rif Boburning iymonni shaxsiy ruhiy tajriba va hayotiy amaliyot sifatida qabul qilishini ko'rsatadi. U iymonni faqat kalomiy, so'zli bahslardan farq qilgan holda, insonning ichki dunyosini va hayotiy yo'nalishini belgilovchi muhim kuch sifatida baholaydi. Boburning bu qarashi o'z davrida diniy e'tiqodga yangicha, insonparvarona yondashuv bo'lib, u o'quvchini faqat tashqi qoidalariga emas, balki qalb bilan iymon qilinadigan chuqur haqiqatlarga chaqiradi.

Bobur asarda iymon va aqlni qarama-qarshi tushunchalar sifatida emas, balki o‘zaro uyg‘un va bir-birini to‘ldiruvchi unsur sifatida ko‘radi. U odamning haqqoniy bilimga va to‘g‘ri e‘tiqodga erishishida qalbning nuri bilan bir qatorda, tafakkurning poydevori muhimligini ta’kidlaydi:

“Haqqni izlashda qalbning nuridan, aqlning poydevoridan foydalan.”

Bobur ilm-fan va diniy e‘tiqodni uyg‘unlashtirishga intiladi. Asar davomida ko‘plab qadimiy ilmiy manbalar va Qur‘on oyatlari misol qilib keltiriladi, bu esa uning diniy bilimlarni ilmiy asosda bayon qilishga bo‘lgan ishtiyoqini ko‘rsatadi. U odamlarni faqat e‘tiqodga amal qilishga emas, balki uni tafakkur orqali chuqurroq anglashga chaqiradi, bu esa o‘quvchida ruhiy yuksalish va ma’rifatga intilish tuyg‘usini uyg‘otadi. Bobur iymonni faqat g‘oyaviy tushuncha sifatida emas, balki amaliy hayot uchun zarur shart sifatida ko‘radi. U shunday deydi:

“Iymonsiz amal — quruq bo‘lak, go‘yoki jon berilmagan tana.”

Bu so‘zlar orqali Bobur amal va e‘tiqod o‘rtasidagi ajralmas bog‘liqlikni ifodalaydi. Uning qarashicha, har qanday ruhiy izlanish va iymon o‘zini amalda namoyon qilmasa, samarasiz bo‘ladi. Iymon — bu nafaqat ichki ishonch, balki hayotiy amal va o‘zini tarbiyalashga undovchi kuchdir. Shu sababli, “Mubayyin”ning boshqa boblarida ham iymon bilan amalning uyg‘unligi doimiy ravishda qayd etiladi.

2. Kitob ul Sallot (Namoz haqida kitob)

“Mubayyin”ning ikkinchi bobida Bobur namozni faqat diniy majburiyat emas, balki inson ruhiyati va kundalik hayotining tartibotchisi sifatida ko‘rsatadi. Namoz qalbni tinchlantiruvchi, insonni o‘zligiga qaytaruvchi vosita sifatida yuksak baholanadi. Bobur namoz o‘qishning aniq va qat’iy tartiblariga e‘tibor qaratib, vaqtning o‘z vaqtida bajarilishini muhim deb biladi. Bu esa, uning nazarida, nafaqat shariat talabi, balki ruhiy intizom va hayotning barqarorligi uchun zarur shartdir. Bobur namozni inson ruhining o‘zgarishi, Alloh bilan muloqot va ruhiy poklanish jarayoni deb ta’riflaydi. U namozning har bir harakati va pozasida inson qalbining o‘ziga xos holatga kirishini she’riy va falsafiy tarzda ifodalaydi:

“Har sajda yurakni o‘ziga tortar, har rukuda ruh tiniqlashar.”

Bu misralar namozning tashqi qiyofasi ortida katta ruhiy ma’no yashiringanini, uni faqat tashqi harakat emas, balki ichki ruhiy tajriba sifatida anglash zarurligini ko‘rsatadi. Bobur namozning ruhiy hayotdagi o‘rni va ahamiyatini chuqur his qilib, uni qalb yangilanishining muhim vositasi deb hisoblaydi. Namoz Bobur nazarida shaxsiy ibodat bo‘lish bilan birga, ijtimoiy birdamlik va jamoaviy uyg‘unlikni ta’minlovchi muhim omildir. Asarda namozning tartibsiz yoki noto‘g‘ri o‘qilishi jamiyatdagi notinchlik va nizolarni kuchaytirishi mumkinligi haqida ogohlantirishlar bor. Namozda intizom va birlik jamiyatda tinchlik va barqarorlikka asos yaratadi, degan fikr doimiy ravishda ta’kidlanadi.

3. Kitob uz Zakot (Zakot haqida kitob)

Bobur zakotni faqat moliyaviy majburiyat emas, balki jamiyatdagi adolat va tenglikni ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut deb biladi. U zakotni boylikni boshqalar bilan ulashish, kambag‘allarga yordam berish orqali jamiyatda muvozanat va birlikni saqlash vositasi sifatida tushuntiradi. Zakot, Bobur nazarida, insonning ruhiy boyligini oshirish, saxovat va mehr-oqibatni tarbiyalash yo‘lidir. Shoh sifatida Bobur zakotni davlat barqarorligini ta’minlovchi muhim institut deb hisoblaydi. U zakot yig‘ishda adolatsizlik, mol-mulkning noto‘g‘ri taqsimoti davlat ichidagi nizolarga sabab bo‘lishini tushunadi. Shuning uchun zakotni to‘g‘ri boshqarish va adolatli taqsimlash shartligini “Mubayyin”da ko‘p marotaba ta’kidlaydi. Bobur zakotni saxovat va insoniy mehr-oqibat ramzi sifatida ko‘rsatadi. Bu bobda saxovat qalbni poklash, egosentrizm va manfaatparastlikni yengish yo‘li sifatida ko‘riladi. Zakot insonni boshqalarga yaqinlashtiruvchi, jamiyatda ijtimoiy birdamlikni oshiruvchi eng muhim ruhiy qadriyat deb baholanadi.

4. Kitob us Savm (Ro‘za haqida kitob)

Bobur ro‘zani faqat ochlik tutishdan ko‘ra kengroq ma’noda talqin qiladi. U ro‘zani nafsni tiyish, qalbni poklash, sabr va o‘zini tarbiyalash vositasi sifatida ko‘radi. Ro‘zaning ruhiy tomonlariga alohida e’tibor berib, u orqali inson o‘z nafsining zaifliklarini yengishi, ma’naviy yetuklikka intilishi haqida ta’riflaydi. Bobur ro‘zani ijtimoiy birdamlik va birlik ramzi sifatida ko‘radi. Bir vaqtning o‘zida yuzlab, minglab odamlarning ro‘za

tutishi va birga ibodat qilishi jamiyatda bir hil ma'naviy muhit va birdamlikni yaratadi, deb ta'kidlaydi. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va madaniyat rivojiga xizmat qiladi. Bobur sabrni ruhning eng muhim va ulug' xususiyati deb hisoblaydi. Ro'za esa shu sabrni mustahkamlovchi asosiy amallardan biri sifatida tavsiflanadi. Ro'zador inson qiyinchiliklarga bardosh berishni, o'zini nazorat qilishni va ruhiy yetuklikni o'zida mujassamlashtiradi.

5. Kitob ul Haj (Haj haqida kitob)

“Mubayyin”ning so‘nggi bobida Bobur haj marosimlarining har bir bosqichini, ularning shar’iy va amaliy jihatlarini aniq va tizimli tarzda bayon qiladi. Ihram kiyish, tavaf, sa’y, Arafotda turish kabi amallar bosqichma-bosqich tushuntirilgan, bu esa o‘quvchiga hajni chuqur anglash imkonini beradi. Bobur hajni faqat tashkiliy marosimlar majmuasi emas, balki ruhiy sayohat va o‘zlikni anglash yo‘li sifatida ko‘radi. Har bir haj marosimi inson qalbining poklanishi, sinovdan o‘tishi va ma’naviy yuksalishi ramzidir. U bu qadamlarni o‘zlikni mukammallashtirish jarayoni sifatida talqin qiladi. Bobur uchun haj “Mubayyin”dagi boshqa ibodatlar va amallarni yakunlovchi eng oliy bosqichdir. Bu bobda iymon, namoz, zakot va ro‘zadagi ruhiy intizom va tozalik haj orqali mukammal ruhiy yuksalishga olib boradi. Haj insonni haqiqiy ma’naviy kamolotga yetkazuvchi yo‘l sifatida tavsiflanadi.

Xulosa

Zahiriddin Muhammad Boburning “Mubayyin” asari nafaqat diniy risola, balki inson qalbining eng nozik qatlamlariga kirib boruvchi, ruhiy yuksalish va ma’rifat yo‘lini yorib beruvchi nodir ilmiy-falsafiy merosdir. Ushbu asarda Bobur iymon, namoz, zakot, ro‘za va haj kabi besh muqaddas ibodatni nafaqat tashkiliy-qonuniy ko‘rinishda emas, balki inson ruhining poklanishi, jamiyatning adolat va birdamligi yo‘lidagi muhim tamoyillar sifatida yuksak badiiy va falsafiy uslubda ochib beradi. Bobur iymonni qalb nuriga, amallar bilan bog‘liq hayotiy kuchga aylantirib, tafakkur va ruhiy intilishlarning uyg‘unligini ta’kidlaydi. Namozda qalbning har bir harakati Alloh bilan chin dildan muloqot, zakotda saxovat va adolat, ro‘zada sabr va fidoyilik, hajda esa insonning o‘zligini

anglash va mukammallikka intilishi aks etadi. Bu beshta bob, bir butun ruhiy sayohat va ichki yangilanishning bosqichlari sifatida ko‘rsatiladi.

“Mubayyin” zamon o‘tishi bilan qadrsizlanmay, balki har bir davr uchun yangi ruhiy va ma’rifiy kuch manbaiga aylanadi. Boburning yorqin tafakkuri, iymonga bo‘lgan samimiyligi va chuqur ma’naviy dunyosi asarni o‘quvchi qalbiga yorug‘lik sochuvchi sharqona mo‘jizaga aylantiradi. Shunday qilib, “Mubayyin” nafaqat o‘tgan asrlarning diniy merosi, balki bugungi kunda ham qalb va ruhning yangi ufqlarini ochishga xizmat qiluvchi noyob manba bo‘lib qolaveradi. Ushbu risola har bir o‘quvchiga ruhiy poklanish va haqiqiy iymon yo‘lida yangicha nigoh, chuqur fikr va teran his-tuyg‘ular ulashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bobur Z.M. Mubayyin (qo‘lyozma nusxalari). Guliston Saroyi Muzeyi, Eron. Fotonusxa. 2021.
2. Ergashev, O. Zahiriddin Muhammad Bobur va uning diniy-falsafiy merosi. Toshkent, “Fan” nashriyoti, 2019.
3. Karimov, M. Bobur ijodida iymon va ma’naviyat masalalari. Toshkent, 2020.
4. Nasriddinov, B. O‘rta asr turkiy falsafasi va diniy adabiyoti. Samarqand, 2018.
5. Mirzaev, A. Islom falsafasi asoslari va tarixiy rivojlanishi. Toshkent, 2022.